

Una introducció a l'economia socialista planificada

Dr. Leonci Hernández i Albert

I—APROXIMACIÓ HISTÒRICA

HAN transcorregut més de cinquanta anys des de la presentació al VIII Congrés dels Soviets, el 21 de desembre de 1921, del primer pla econòmic nacional conegut amb el nom de Goelro (Pla d'Estat per a l'Electrificació de Rússia).

A partir d'aquesta data, la planificació s'ha convertit en una de les institucions fonamentals de tots els països socialistes. És aplicat en un conjunt de països que, juntament amb la Xina, constitueixen prop de la tercera part de la població mundial. Això no obstant, junt amb la seva extensió en el temps i en l'espai, el model inicial de planificació, concebut en les condicions específiques de la Rússia del 1920, tendeix a diversificar-se i a perdre-se'n alguns dels seus trets originals. En el moment actual, existeixen com a mínim tres tipus de planificació socialista: el tipus soviètic, el tipus xinès i el tipus iugoslau, sense parlar d'experiències l'originalitat de les quals sembla que no és tan acusada com les de Cuba, Corea del Nord i Vietnam, i, deixant a part els països com Suècia, que, per bé que es diguin socialistes, no han suprimit l'apropiació individual dels mitjans de producció. A partir de les reformes del 1965, la diversitat tendeix a infiltrar-se en el camp privilegiat en què actuava la planificació de tipus soviètic, és a dir, el dels països que formen part del Consell d'Ajuda Econòmica Mútua (anomenat COMECON a l'Occident). Ha arribat el moment d'apropar-se a la situació actual d'aquest model, que després d'haver expulsat el capitalisme de la meitat del món, actualment es troba sotmès ell mateix a la prova dels fets.

Quan s'examinen les estadístiques i els informes oficials sobre l'execució dels plans en els països del COMECON s'observa que el producte nacional i la producció industrial d'aquests països progressen a una taxa que no és inferior a la del Japó i que ultrapassa clarament la d'altres països capitalistes.

En valor absolut i a la taxa de canvi oficial, l'ingrés nacional per habitant en els països socialistes més avançats (Txecoslovàquia, per exemple) seria comparable al de França. Polònia, l'URSS i Hongria tindrien un ingrés superior al d'Itàlia. Romania i Bulgària ultrapassarien el d'Espanya. El consum per habitant progressa menys ràpidament que l'ingrés nacional; però llurs taxes anuals de creixements arriben, i generalment ultrapassen, el 4 o 5%, cosa que equival als millors guanys dels països capitalistes. La taxa de creixement de la formació bruta de capital fix i la part de les inversions de l'ingrés nacional són, per regla general, superiors a la dels països capitalistes, cosa que significa que la millora immediata del nivell de vida no es duu a terme en detriment del creixement futur. Els països socialistes sembla que llavors hagin assolit, millor que els països capitalistes, la difícil síntesi d'un creixement econòmic ràpid amb un grau força elevat de justícia social i una millora, relativa si més no, del nivell de vida de la població.

El sistema de planificació econòmica a l'URSS no va néixer totalment madur del cap de Lenín, com han cregut moltes persones. Té una història d'evolució i de creixement —en algunes etapes, de creixement tortuós— que es prolonga durant dues dècades i calgueren certs pre-requisits històrics abans que la planificació econòmica deixés d'ésser parcial i experimental per a convertir-se en una mà ferma en les regnes més que un capriciós canvi de direcció de la parella de tir. Els primers anys de la revolució, la planificació fou més visible en els discursos o sobre el paper que no en la realitat; era més una frase propagandística que una força econòmica. Durant alguns anys, àdhuc després de la creació del mecanisme de planificació central, ni la situació objectiva amb què s'havia d'enfrontar ni la seva pròpia viabilitat subjectiva per a la comesa permeté fer un pla unitari realista per a la integració de l'economia en conjunt. Caldria comptar amb importants evolucions tant en l'economia a gran escala com en els mètodes i mecanismes de planificació, abans que aquestes limitacions poguessin ésser superades. Sens dubte foren els avenços del Primer Pla Quinquennal els que prepararen el camí sobre el qual la planificació global de la producció pogué operar positivament i permeté al mateix temps que es perfeccionés l'escola d'experiència en què únicament es podia desenvolupar una planificació efectiva.

El 1926, any dels primers "Quadres de Control" (Control Figures), el Gosplan (Comissió Estatal de Planificació Econòmica) fou encarregat de la tasca d'elaborar un Pla Quinquennal. Els treballs preliminars d'aquest pla foren encarregats a la secció econòmico-estadística d'aquest organisme, i una comissió especial, que se'n va dir Comissió Central de Planificació, fou establerta en el Gosplan per a coordinar i dirigir el treball, sota la presidència del professor acadèmic Strumilin. L'avantprojecte original, que cobria el període de 1925/26-1929/30, fou debatut en un congrés de planificadors seleccionats en diferents punts del país, el març del 1926. El mateix mes de l'any següent, un avantprojecte revisat i titulat "Perspectives de desenvolupament de l'Economia de l'URSS per a 1926/27-1930/31" fou sotmès a un segon congrés de planificadors per a discutir-lo. Durant els dos anys que seguiren, aquest projecte fou objecte d'un viu debat i hagué de sotmetre's a noves modificacions i a successives redaccions fins que el Pla Quinquennal sortí a llum en la seva forma definitiva.

Hem de fer de bon principi una distinció vital. La paraula “planificació” en el seu context soviètic s'utilitza per a designar diferents formes d'activitat que poden originar problemes quantitativs i qualitativs de facetes molt diferents.

Un pla a termini mitjà (cinc anys) i un pla anomenat “prospectiu” (quinze o més anys) tenen dues característiques essencials, a més de l'òbvia temporal, que els distingeixen dels plans corrents (anuals, trimestrals): són agregats i no són, o bé solament d'una forma parcial, operacionals.

Són agregats no solament, o principalment, pel fet que això faculta els planificadors a acomplir la seva tasca, sinó, sobretot, perquè per la seva pròpia naturalesa són plans de desenvolupament que es refereixen a la creació de l'estoc de capital addicional per a la futura provisió de béns i de serveis. La seva contrapartida operacional serà un pla d'inversions. En aquest aspecte no es presenten les qüestions de productivitat. L'objectiu és proporcionar la capacitat de produir o proporcionar una àmplia varietat de béns i serveis, “traduint” els objectius generals del govern i del partit en un pla material coherent i compensat per a una data del futur. A aquest nivell de generalitats és important d'estimar les necessitats totals d'acer dels principals usuaris de l'acer i no la naturalesa exacta dels tipus de maquinària que seran produïts els anys vuitanta. La demanda similar de teixit procedent de la indústria tèxtil també serà estimada i relacionada amb les possibles fonts de subministrament, però la classe i varietat dels teixits no és una matèria que hagi de ser considerada en detall en aquest punt precís. Els objectius de la política econòmica i social són traduïts pels planificadors en les seves contrapartides de demanda material, i en aquest procés els mateixos objectius cal que siguin reconsiderats a la llum de la possibilitat d'aconseguir-los. Per tant, si els planificadors, quan tracen les necessitats d'inversió per a acomplir les directrius de la superioritat, descobreixen que no poden acomplir-se en el període de temps previst, tenen el deure i estan obligats a informar-ne i a persuadir els seus dirigents polítics perquè aprovin un pla que estigui més d'acord amb les possibilitats. Tot això, però, pot fer-se limitant-nos en l'anàlisi a uns quants centenars d'agrupacions de productes. Per exemples, podem tenir tota una sèrie de càlculs i previsions sota el títol genèric de “maquinària agrícola”, per més que és obvi que hi ha centenars, i fins milers, de classes de màquines agrícoles, i, eventualment, el pla corrent i operacional ha d'assegurar-se que es produeixen els tipus que es necessiten. De fet, i com indiquen els textos soviètics, el pla 1971-75 incloïa “balanços” per a tres-cents grups de productes.

El pla a termini llarg o mitjà no és operatiu en el sentit que no conté ordres i instruccions específiques per als dirigents d'empreses industrials amb la finalitat que produeixin qualsevol cosa (encara que el pla a termini mitjà conté observacions a l'acció concreta per a les organitzacions i empreses constructores). Perquè sigui operatiu s'ha de desagregar: tant en una sèrie més detallada de productes com en una sèrie d'instruccions i ordres dirigides als executors específics. Ja he dit que el pla a llarg o mitjà termini té evidents implicacions per a les previsions d'inversió. Diguem, per exemple, que aquest programa es planteja com a objectiu l'increment de l'*output* de la indústria siderúrgica fins a vint milions de tones. Llavors caldrà decidir què i quantes siderúrgiques complementàries es necessiten i de quins tipus, i moltes altres matèries relacionades amb el tema (subministrament de primeres matèries, transports, etc.). Llavors s'ha de preparar el

pla operatiu corrent per a incloure el “trossejat” de les inversions necessàries que cauran dintre de l'any (o del trimestre) a què es refereix aquest pla parcial, en forma que els materials i les màquines de construcció que siguin necessaris estiguin disponibles en el lloc i en el moment en què s'iniciï el treball.

És molt important tenir en compte que, en el món de la realitat, qualsevol pla quinquennal és enormement influït per les conseqüències de decisions anteriors. Per tant, els qui redactaren el pla per a 1976/80 els calgué proporcionar els mitjans per a completar els projectes d'inversió iniciats en el període del pla precedent, amb la qual cosa es consum una part de recursos no desdenyable.

El fet que el pla quinquennal no sigui “operatiu” no s'ha d'entendre en el sentit que les empreses no fan llurs propis plans a llarg termini. Ho fan, i aquests plans s'inclouen en els plans dels seus ministeris respectius per als cinc anys succesius. Això no obstant, estan subjectes a moltes alteracions ulteriors i, sigui com sigui, han d'obeir-se els plans ordres corrents. De fet, els plans quinquennals mai no han estat formalment adoptats fins ben iniciat el període del quinquenni. El pla 1966/70 no assolí la seva forma final fins a final del 1967, i aquest no és el pitjor exemple.

Els plans a curt termini han d'assegurar que els molts mils d'unitats productives en tota l'economia produeixen actualment el necessari, i que són subministrades amb els mitjans necessaris per a aquesta producció. No n'hi ha prou de parlar de maquinària per a granges, cal l'emissió d'un gran nombre de plans-instruccions específics. Cal un grau molt superior de desagregació. Cal fer una distinció més alta entre les diferents classes de recol·lectores, conreadores, tractors, màquines de munyir i tantes d'altres. No solament calçat, sinó calçat d'esport, botes de treball, mides grans, mides infantils. No una miscel·lània de peces de recanvi per a la fabricació d'automòbils, sinó precisament els radiadors necessaris per a la producció d'un tipus particular de vehicle, i, no cal dir, els mitjans de fabricar precisament aquests radiadors. O sigui, d'uns quants centenars d'epígrafs globalitzats passem ràpidament a centenars de milers i, de fet, a la llista completa dels diferents béns identificables (diferents en model, mides, color, qualitat, rents, etc.), que arriba a milions, com a milions arriba la relació de preus.

Tot això sembla molt complicat, però només és el començ de les complexitats que es presenten. Perquè la immensa llista de béns necessita ésser produïda per molts milers d'empreses i cada una d'elles ha de rebre al final unes instruccions precises que detallin què ha de produir i com. A més, el procés productiu sempre comporta *inputs* que han d'ésser proporcionats per d'altres empreses, ja que la producció industrial és un esforç conjunt dels nombrosos sectors i unitats productives: primeres matèries, combustibles, peces components, mitjans de transport, peces de recanvi, originaris típicament d'un gran nombre d'altres unitats productives. Els seus plans han d'incloure les necessitats específiques dels seus clients i, de fet, la majoria de les entitats industrials soviètiques produeixen per a d'altres empreses soviètiques. Això és el que significa el fet derivat de l'afirmació segons la qual el 70% de l'*output* industrial soviètic consisteix en béns de producció.

Per tant, ha d'existir un cos vast i interconnex d'instruccions pla referents als

inputs i *outputs*, plans orgànicament relacionats amb la producció i el subministrament, en què la majoria de les ordres de producció són conseqüència de les necessitats de subministrament de la mateixa economia, en forma desagregada per a aconseguir el producte final desitjat, desagregades també per les unitats decisòries i per la trama requerida de subministrament material i tècnic. Ja veurem que la feina és, en realitat, massa gran, de manera que no tots els detalls de la producció final poden ésser objecte d'ordres centrals, i *de facto* existeixen moltes devolucions. A més, la lògica de la planificació centralitzada sense el mercat, basada tant en els factors visibles com en els invisibles, necessita que, de l'aparell planificador emergeixin ordres referents al que precisament ha d'ésser produït, i ordres que assegurin la provisió dels *inputs* per tal de fer possible la producció. Perquè en absència d'instruccions específiques, el model no proporciona una guia coherent per a les accions de les unitats subordinades.

Tot el que portem dit no esgota la llista de les complexitats operatives. També hi ha la dimensió temps: els subministres han d'arribar a les unitats productives quan es necessitin. Els plans d'inversió exigeixen la coincidència de la provisió de mitjans físics (materials de construcció i equipament, per exemple) i financers. Cada pla productiu d'empresa ha d'ésser coherent no sols amb els subministres materials, sinó també amb els plans de cada empresa per als beneficis, crèdits, pagaments al pressupost general, i amb el seu fons salarial, és a dir, amb la quantitat en diners que està autoritzada a utilitzar per a pagar el treball. És possible, si no és que els plans quantitativs i financers siguin consistents, tenir diners sobrants sense subministres adequats de primeres matèries, o bé aquests mateixos subministres sense els mitjans necessaris per a pagar-los. Tot això representa una prova enorme per a la ingenuïtat dels planificadors. Únicament apreciament amb claredat les dificultats objectives amb què s'enfronten podrem comprendre la naturalesa dels problemes amb què han intentat enfrontar-se les successives reorganitzacions i propostes de reforma.

Una necessitat funcional és originada per l'escala mateixa de l'operació planificadora: és la divisió de l'aparell en subunitats. La interdependència de les parts reclama la unificació, per tal d'assegurar que les conseqüències per a totes les parts implicades, de cada decisió seran degudament tingudes en compte. Això no obstant, la visió del superplanificador central és i ha d'ésser una visió bastant impossible. Tampoc no importa si la necessitat de dividir diverses funcions és reconeguda expressament, si són relacionats i detallats els ministeris i els comitès separats, o si existeix un superministeri responsable ostensiblement del conjunt de l'economia. Si és que existeix, llavors les seves divisions internes es transformaran *de facto* en ministeris. Això no significa que els canvis organitzatius no impliquin diferències; en ell mateix constitueixen diferències. Una de les lliçons clau que s'extreuen de qualsevol estudi relatiu a una organització és que el que sembla important i decisiu per a un determinat punt decisiu depèn de la seva àrea de responsabilitats. Si s'alteren els límits d'aquesta responsabilitat, també s'alteren els temes tractats i poden veure's afectades les decisions que es prenguin. Posem un exemple. Suposem que la producció i el subministrament d'un cert tipus de components metàl·lics són controlats pel Ministeri de Maquinària Agrícola. La seva direcció suprema estarà excel·lentment situada

per a jutjar amb exactitud les peces i els components que són necessaris, i això constituirà un indubtable avantatge.

Això no obstant, d'altres indústries rígides per altres ministeris necessiten els mateixos components, amb el resultat que hi pot haver una duplicació, pèrdua de potencials, economies d'escala, etc. Un element organitzatiu que situï la producció d'aquests components sota qualsevol altre ministeri, o potser sota un ministeri especialitzat, afectarà el resultat final, amb alguns avantatges i alguns desavantatges. És de suposar que existeix algun òptim organitzatiu, derivat o descobert a través d'una sèrie d'anàlisis cost-benefici estructurals, en els quals els avantatges es maximitzen i els desavantatges es minimitzen.

El que no pot ésser, això no obstant, és una espècie d'utòpic òptim en el qual els avantatges de la coordinació central no siguin acompanyats per les limitacions i els obstacles necessàriament imposats per consideracions, com és ara la recol·lecció i la disseminació d'informacions, la distància, a vegades remota, dels punts decisoris, l'agregació, problemes de motivació i, sobretot, la carrera dels grans nombres, la superba magnitud del treball de càlcul, d'assignació, d'avaluació, de comprovació, de finançament.

Per tant, han d'existir cossos que aproximïn en la seva funció els ministeris econòmics existents: el Gosplan, amb les seves pròpies subunitats internes; el Gossnab, o agència de subministraments i les seves subunitats internes; comitès estatals; etc., etc. Els seus títols precisos, poden alterar-se, poden ésser dissenyats de nou, però han d'existir, i, existint, han de crear problemes de coordinació i de coherència —i, en aquest sentit, molts dels cossos de l'organització que podríem esmentar en una anàlisi exhaustiva del tema existeixen precisament per a assegurar la coordinació i la coherència.

En la definició dels sistemes socialistes d'economia, molt sovint s'assimila economia socialista i economia planificada. Ara jo voldria evitar aquesta definició, ja que la planificació per ella sola no pot definir l'economia socialista, tot i que constitueix el mètode fonamental de la política econòmica d'aquest sistema, mètode les possibilitats d'aplicació del qual deriven de la mateixa naturalesa del sistema, caracteritzat per la propietat social dels mitjans de producció fonamentals.

Podem definir la planificació socialista com un conjunt de tècniques de previsió d'una sèrie d'accions econòmiques tendents a obtenir uns objectius determinats, amb la major coherència possible i amb la màxima eficàcia.

És un conjunt de tècniques. El planificador no és ni un polític ni un administrador. La seva funció consisteix a elaborar, perfeccionar i aplicar les tècniques que després permetran, sobre la base d'un conjunt de plans científicament establerts, prosseguir una política econòmica coherent i eficaç. Des dels començos de la planificació, aquestes tècniques s'han anat afinant progressivament, sobretot d'ençà que va aparèixer la possibilitat d'utilitzar el càlcul electrònic per a l'elaboració dels plans; això no obstant, la planificació soviètica continua fent, en gran mesura, molt ús dels mètodes rutinaris (per exemple, repetició, amb coeficients de variació més o menys arbitraris, dels plans anteriors: d'això a l'URSS en diuen planificació "a partir d'un nivell aconseguit").

És un conjunt de tècniques de previsió. Això sembla una *perogrullada*; no hi ha pla que no sigui orientat cap al futur. Però cal precisar que en tots els moments l'execució del pla en curs l'elaboració del pla següent estan estretament associats i se sostenen mútuament; la planificació es un procés continu d'execució, control i elaboració d'una multiplicitat de plans. Això explica per què els instruments de planificació sempre tenen dues cares, una de "planificada" i una altra de "comptable". D'aquesta manera, els índexs d'un pla d'empresa serien al mateix temps previsions sobre els resultats futurs, tasques a executar i dades mostrant el que ha fet l'empresa: per exemple, l'índex de producció venuda i calculada abans de l'inici del període planificat, imposat com un objectiu a assolir, i la producció venuda efectivament, determinada segons la mateixa metodologia, es comparada al final del període amb l'índex planificat. De la mateixa manera, els balanços, l'instrument principal del planificador, són, a la vegada, de previsió i comptables.

El pla preveu una sèrie d'accions econòmiques. És una sèrie de dossiers que pot atènyer volums impressionants (molts milers de pàgines per al pla macroeconòmic detallat); en efecte, té com a objectiu cobrir totes les activitats econòmiques i, en aquest punt, la planificació socialista es distingeix efectivament i evidentment de la planificació "indicativa" capitalista: el pla imposa determinades accions a una multitud d'executants (empreses, administracions, etc.), és un document obligatori l'execució del qual és controlada i sancionada jurídicament.

El pla tendeix a aconseguir uns objectius determinats: Per qui? Per les autoritats polítiques (Partit, òrgans de poder de l'Estat); amb una participació limitada de les organitzacions socials (sindicats, etc.); el planificador no deté per ell mateix cap poder de decisió; pot, evidentment, cridar l'atenció dels poders públics respecte a la incompatibilitat entre dos objectius i el caràcter massa ambicions d'alguns d'ells.

Finalment, el pla ha de tendir a la coherència i a l'eficàcia: aquestes dues exigències són fonamentals.

La coherència del pla cal buscar-la en l'espai: es tracta de formular els objectius del pla a tots els nivells (objectius generals, regionals, a escala de rames, d'empresa) de manera que no hi hagi contradiccions entre ells. I també s'ha de buscar en el temps: cal que els plans a curt, mitjà i llarg termini siguin harmònics entre ells. Això, naturalment, utilitza algunes tècniques que no detallarem ara, però que són molt interessants.

L'eficàcia és el problema clau de la planificació, plantejat en tots els judicis aplicats sobre el valor dels sistemes econòmics socialistes. ¿Es poden determinar en aquests sistemes les assignacions dels recursos existents en forma que s'asseguri el màxim desenvolupament de la producció i la satisfacció òptima de les necessitats, en absència de l'element regulador que és el mercat en una economia "lliure"?

Aquest mateix problema el trobem present a propòsit de la formació dels preus; en efecte, l'existència d'un sistema racional de preus és una condició essencial de la racionalitat de les eleccions determinades pel planificador.

Actualment, en la planificació de les inversions s'utilitzen correntment i obertament criteris d'eficàcia per a determinar l'elecció entre les variants d'obtenció de resultats que el pla ja ha fixat prèviament com a objectius a realitzar. Alguns economistes, pertanyents a l'"escola matemàtica", desitjarien anar més lluny i construir models de funcionament òptim de l'economia; però es tracta d'investigacions que encara són molt teòriques i que, per raons pràctiques i polítiques, no influeixen en la planificació.

La planificació soviètica ha prescindit durant molt de temps dels criteris d'eficàcia de les inversions. Acceptat aquest principi, explicable pel dogmatisme de la doctrina oficial, es pot mantenir el context d'una política de creixement "a qualsevol preu" basada sobre el desenvolupament d'alguns sectors prioritaris sobre els quals es concentrarien els recursos limitats disponibles per a la inversió. Però en aquesta època, fins i tot els enginyers i tècnics responsables de l'execució de projectes (principalment en l'energia i en els transports) recorrien d'una manera clandestina als càlculs comparatius entre l'efecte econòmic de tal o tal altra operació.

Amb la diversificació de l'economia i la multiplicació de les orientacions per a la inversió, calgué determinar d'una manera racional i sistemàtica l'efecte que es podia esperar de la capacitat productiva.

El restabliment oficial d'aquests càlculs començà, a un nivell molt modest, a partir del 1954, amb la institució del crèdit a term mitjà (tres anys màxim) concedit pel Banc Estatal a les empreses industrials per a la realització de petites inversions (modernització, millores tècniques, etc.). El Banc s'enfrontà amb la necessitat d'escollir entre les peticions presentades per les empreses, les que es justificaven millor des del punt de vista econòmic i donà preferència als projectes que li permetin recobrar al més aviat possible la disponibilitat dels fons avançats; per a aconseguir-ho féu ús del criteri del "termini de recuperació" (el *pay-off-period*), tan conegut pels empresaris capitalistes.

Alguns anys després, el 1958, es desenvolupà entre els economistes un debat sobre l'eficàcia de les inversions, paral·lela a la gran discussió sobre els preus i d'un abast gairebé tan considerable. Efectivament, com a conseqüència d'aquestes discussions, fou elaborat per diversos instituts de l'Acadèmia de Ciències un "mètode tipus de determinació de l'eficàcia de les inversions i noves tècniques en l'economia de l'URSS", la primera inversió de la qual, del 1960, fou corregida i posada al dia repetides vegades; actualment s'utilitza un "mètode tipus" del 9 de setembre de 1969, obligatori per a tots els serveis de planificació.

Abans d'endinsar-nos en les consideracions generals sobre aspectes metodològics de la planificació i de les seves aplicacions concretes en el moment actual, voldria aturar-me uns quants moments en un dels aspectes més interessants per al futur de l'economia socialista: la definició òptima del pla i els aspectes matemàtics de la planificació després de l'acceptació de l'escola de Kantorovich.

L'impuls decisiu a les investigacions sobre l'aplicació de les matemàtiques a la planificació fou donat per l'acadèmic Nemtchinov, que, el maig del 1959, proposà, davant la secció de ciències econòmiques de l'Acadèmia de Ciències, convocar una conferència sobre aquestes qüestions. La conferència es celebrà entre

el 4 i el 8 d'abril de 1960 i constituí el punt de partida d'una sèrie de treballs sobre l'anàlisi matemàtica del creixement, la formulació matemàtica del balanç intersectorial, la programació linear, l'aplicació de les matemàtiques als problemes de transports, l'estadística matemàtica.

Aquestes investigacions no eren noves a l'URSS. Des del 1939, l'economista Leonid Kantorovich havia publicat fragments dels seus treballs sobre programació linear, que foren els primers en el món, editats en la forma desenvolupada el 1960; entre el 1939 i el 1946 aparegueren uns estudis anàlegs de Novozhilov. Però durant el període estalinista i fins i tot després, fins el 1960, aquests estudis eren mal vistos a l'URSS perquè eren sospitosos d'heterodòxia, principalment pel fet que els economistes matemàtics utilitzaven els mètodes del "càlcul marginal", símbol de la doctrina marginalista, que els marxistes rebutgen absolutament. Aquestes resistències encara no són vençudes del tot; contra d'elles, Nemtchinov, que imposà Kantotochinov i Novozhilov, ha basat tota la seva argumentació en la idea que els economistes soviètics no s'hadhereixen absolutament a les idees de la doctrina burgesa marginalista o neo-marginalista; es tracta, simplement, d'utilitzar, en benefici de la planificació, els mètodes més perfeccionats de la ciència matemàtica i de les tècniques de càlcul.

Després de la mort, el 1964, de Nemtchinov, els treballs d'economia matemàtica s'han desenvolupat notablement en el quadre de l'Institut d'Economia Matemàtica de l'Acadèmia de Ciències, fundat per Nemtchinov, al qual succeí el professor Fedorenko, actualment el portaveu més autoritzat de l'escola matemàtica. Les investigacions sobre l'*optimalitat* de la planificació constitueixen el nucli essencial dels treballs d'aquest Institut.

L'objectiu d'aquestes investigacions és arribar a un "model" de planificació en el qual la utilització dels recursos naturals no reproductibles i els mitjans i la mà d'obra disponibles es combinin per a obtenir l'efecte òptim en el qual la situació òptima és aquella en què el desplaçament d'una unitat d'un factor productiu, d'un emprament envers un altre, no pot augmentar la satisfacció d'un individu sense disminuir la satisfacció total de les necessitats; reconeixem fàcilment d'una manera evident la formulació de l'òptim per la rama matemàtica de l'escola marginalista.

Les reformes econòmiques en els països de l'Europa oriental que són governats pels partits comunistes, i que practiquen la planificació central, han despertat un gran interès entre economistes, periodistes i responsables de la política econòmica occidental des de l'aparició i la consegüent fama de l'article d'Evsei Liberman, l'economista de Kharkov, "Pla, Benefici, Interès", aparegut a "Pravda" el 9 de setembre de 1962, i des del moment en què l'estiu del 1963 la República Democràtica Alemanya, marcant una mica la pauta dintre del Comecon, començà l'aplicació gradual del "Nou Sistema Econòmic de Planificació i Direcció". Aquestes reformes que, amb diferents graus de convergència, ja van ésser una realitat, havien tingut el seu inici a Hongria, que, després de la revolució del 1956, havia començat a aplicar les noves tendències que constituïrien allò que, segons el meu criteri, serien el nucli d'un experiment socialista molt interessant.

Abans de passar a ocupar-nos d'aquest aspecte concret i nou de les planifica-

cions actuals, voldria fer menció d'alguns dels motius que mogueren els països a iniciar llurs reformes. Aquests motius, si volem ser veraçs, residien en els principis mateixos dels seus procediments econòmics. Eren una hipercentralització de decisions i, per consegüent, unes línies massa extenses de comunicació; estructura administrativa extremament complicada; mètodes primitius de planificació, excessiva confiança en simples objectius físics; un sistema d'informació massa extens i que, a la vegada, proporcionava material insuficient per a decisions complexes; falta de control en la formació de preus; sistema massa rígid d'assignació de primeres matèries; supressió de la iniciativa i afebliment, o falta de direcció, dels incentius; intervenció política en tots els nivells de l'economia i impediments dogmàtics, com es pot veure en els principis de formació de preus i en la resistència contra qualsevol forma d'empresa privada, per més que en alguns casos hagués significat avantatges per al procés econòmic.

Voldria endinsar-me ara en allò que considero un exemple il·lustratiu de les noves tendències de la planificació. L'interès d'aquest exercici segurament compensarà l'obligada manca de concisió —el nostre temps no és etern— i la curtedat de l'examen històric i organitzatiu del fenomen de l'economia centralitzada.

Es tracta d'una anàlisi de la forma de l'activitat econòmica com a procés social en el quadre de l'economia socialista. A partir de l'exemple hongarès, estudiarem el sistema de control i la seva inserció en una estructura socio-econòmica. D'una manera particular observarem les modificacions del sistema de control que apareixen amb l'evolució de l'estructura productiva de la societat, tot mostrant que aquest sistema pot combinar elements propis a certs sistemes econòmics. En aquest sentit, ens situem en una problemàtica diferent de l'habitual, això és, al pla contra el mercat, o viceversa i, al contrari, tendim a mostrar que aquestes categories són integrades, si no unificades, en una pràctica social que constitueix el sistema de control.

El pensament econòmic tendeix habitualment a homogeneïtzar les formacions econòmiques que estudia, és a dir, a concebre-les segons uns principis uniformes en el seu funcionament, i és d'on s'extreuen les "leis de funcionament" dels sistemes econòmics. Paradoxalment, quan estudiem l'economia socialista (i això també és vàlid per al capitalisme), observem que la temptativa d'homogeneïtzació recobreix l'heterogeneïtat dels sistemes econòmics. En estudiar el sistema capitalista, entrem en contacte amb diversos tipus particulars de sistemes econòmics i cada un d'ells indueix un tipus particular de sistema de control.

En primer lloc, cal subratllar que, si hi ha homogeneïtat en l'afer econòmic, una de les característiques essencials de l'economia socialista resideix en el fet que aquesta homogeneïtat sigui realitzada a nivell social; es pot definir per la forma del sistema de dominació adoptat. L'especificitat del sistema de dominació de la societat socialista (la forma de control social) és representada per un règim "en què totes les activitats socials són mesurades segons un mateix criteri de validesa establert pel poder estatal", que s'institueix entorn de les seves pròpies representacions (ideologia), dels seus aparells de pressió i que els fusiona i dona naixença a un poder burocràtic.

Un cop efectuada l'homogeneïtzació de la cosa social, el sistema de control podrà fer variar els diferents subsistemes actius en la planificació socialista i que

contribueixen a la reproducció del sistema social. En aquest esperit, es comprèn el sentit que adquireix el concepte de planificació, no com una de les formes específiques de la política econòmica en el quadre de la propietat estatal dels mitjans de producció, sinó com una temptativa per a la societat de constituir-se en un organisme terminat. En el mateix sentit, la teoria de sistemes es desenvolupa com la instrumentalització de la regulació de la societat, a fi d'assegurar la reproducció tan regular com sigui possible per la unificació dels elements constituents, heterogenis per naturalesa.

Un cop proposat el principi d'homogeneïtzació de la cosa social, la societat es troba caracteritzada per diferents tipus d'estructura. Contràriament a la temptativa d'uniformització, és el reconeixement explícit de l'heterogeneïtat regnant allò que permet especificar el tipus de sistema de control posat en pràctica per la societat en qüestió. Darrera d'una accepció molt àmplia del concepte de socialisme o de la seva accepció en un sentit axiomàtic, existeixen, segons Andras Hegadüs, tres tipus característics de sistemes en l'economia socialista; i per a cada un d'ells correspon una forma particular de sistema de control.

—El primer tipus de sistema és denominat “sistema de direcció administrativa”. Els objectius a aconseguir per les empreses, així com els mitjans utilitzats per a assolir-los, són determinats amb l'ajut d'índexs materials, sense recórrer a la moneda. El principi bàsic d'aquest sistema de gestió descansa sobre la planificació i la distribució en espècies. Amb aquest tipus de sistema l'economia funciona com una empresa única reduint al màxim l'autonomia de les unitats de producció.

—El segon sistema, el “Khozratchot”, és el de l'autonomia comptable. En aquest sistema s'incrementa el paper de la moneda en perjudici dels índexs materials. Es construeixen diversos índexs monetaris: valor del producte nacional, valor de la producció *per capita*, taxa o total del benefici per empresa. Un o altre d'aquests indicadors pot ésser prioritari en funció de la situació conjuntural. Això no obstant, tenen en comú el fet d'estar basats en un sistema de preus de béns i de serveis que no és format per un procés econòmic, sinó a partir de les decisions de diversos òrgans de control (sistema de preus administrats) i es basa en el principi de l'avaluació i de la igualació de costos *ex ante* i *ex post*. Amb tot, el caràcter d'aquest sistema descansa en el principi del creixement del nivell de la producció, reduint els costos de producció i, d'altra banda, conserva nombroses similituds amb el primer tipus de sistema.

—Finalment, el tercer sistema, el de l'“empresa socialista”, difereix del segon en el sentit que els preus de béns i serveis descansen sobre relacions econòmiques i sobre el mercat (avaluació de costos reals i ajust pel joc de l'oferta i la demanda). En aquest sistema, la veracitat dels preus ha d'ésser plena i ha de substituir el sistema de preus administrats i conté, per part de les empreses, una capacitat de producció i un nivell tècnic i organitzatiu suficientment avançats per a funcionar per damunt dels costos marginals que es formen en el quadre de la competència.

Aquests tres tipus de sistemes s'han desenvolupat en els diferents països socialistes i particularment a Hongria. Això no obstant, si existeix una successió dels diferents tipus de sistemes econòmics als quals poden atribuir-se dates, també

existeix, i aquesta és la característica de l'economia socialista, cohabitació en un període donat dels dos, o, fins i tot, dels tres sistemes de control. Això determina una forma específica de sistema de control que tendeix a realitzar una amalgama entre les distintes formes de sistemes de control actuant en l'economia socialista.

Aquest concepte integra les distintes pràctiques i també la gama d'eines a disposició dels planificadors i d'altres instàncies econòmiques a fi d'assegurar el desenvolupament regular de l'activitat econòmica. El sistema de control assegura la regularitat del funcionament de l'economia i és, al mateix temps, expressió de la política econòmica de la societat socialista. Descansa sobre, i articula, els diversos subsistemes.

a) En el primer sentit, el sistema es pot definir, com ho fa Janos Kornai: el sistema constitueix "un joc d'elements en connexió, funcionant segons la regularitat de certs comportaments. L'estructura del sistema pot ésser descrita definint els elements constituents, les regularitats de comportament en el moviment dels elements particulars i les connexions existents entre aquests elements". És semblant al concepte de regulació. Però, aquest darrer concepte, principalment en el cas d'Hongria, posseeix un doble sentit. En la seva primera accepció, s'identifica amb el sistema de control: conjunt de mitjans posats a disposició del poder públic a fi d'obtenir-ne certs resultats. En un altre sentit, s'assembla més a l'acció que consisteix a seguir els efectes dels reguladors actius i remet a un subsistema del sistema de control.

Tota economia constitueix un sistema en el sentit de la definició de Kornai i es compon de diferents elements: les unitats productives (empreses), unitats de consum (famílies, col·lectivitats), les nombroses institucions administratives i informatives (Oficina del Pla, ministeris, bancs, Oficina d'estadístiques, instituts d'investigacions, etc.) Entre els diferents elements s'estableix una varietat de relacions, de fluxos materials (transferència de mercaderies d'una empresa envers una altra o envers el consumidor), i, en part, fluxos d'informació (preus i comandes, instruccions i proposicions, informes, etc.).

La teoria del sistema de control és una teoria global que es distingeix dels altres enfocaments econòmics (macro/micro), i el seu objecte se centra principalment sobre la qüestió de saber com opera el control del procés material, quin tipus d'informació proporciona, etc.

b) En el cas de la planificació hongaresa, el sistema de control es basa principalment sobre tres subsistemes:

- el subsistema de planificació
- el subsistema de regulació
- el subsistema d'organització.

A—El subsistema de planificació

Es tracta ací de la planificació vista des d'un quadre restrictiu i no com a finalitat de l'activitat econòmica i social de la societat.

Si el pla econòmic nacional és l'expressió numèrica de la política econòmica del

Partit i de l'Estat, la planificació és concebuda com l'activitat de les unitats institucionals que preparen els plans nacionals: el terme planificació és utilitzat per a descriure la preparació dels plans nacionals. En aquesta definició s'inclouen els mètodes d'organització i de càlcul i també el conjunt de les activitats de les agències del pla, quan són immersides en els processos de l'elaboració del pla nacional. Els problemes de regulació econòmica i de planificació a nivell d'empresa no són tinguts en compte. Llavors la planificació s'interpreta com una activitat que tendeix a construir els plans. En el concepte de planificació s'hi comprenen les operacions efectuades per l'Oficina nacional del Pla, pels organismes funcionals; rames, ministeris. Al mateix temps es deixen de banda les possibilitats de fraccionament del pla, les discussions i els regateigs, les activitats de "promoció" per a omplir els objectius del pla. Els plans són construïts d'acord amb instruccions donades per l'autoritat política: la planificació és el procés que transcriu numèricament la voluntat central, segons expressió de Zala. Aquesta es basa segons nombrosos criteris, tant quantitius com qualitatius: observació dels fenòmens conjunturals interns i externs, evolució de les estructures induïdes per decisions anteriors, decisions polítiques, etc.

Es podrà veure com el subsistema de planificació, en el sentit que l'hem descrit, ha sofert moltes i sensibles modificacions, particularment amb la introducció de nous mecanismes mecànics el 1968. Abans d'aquesta data la planificació detallava fins a l'excés les instruccions i englobava tota la política econòmica.

B—El subsistema de regulació

Ja ha estat donada una definició, en sentit ampli, d'aquest concepte. Ara ens detindrem en dos aspectes particulars. En el primer es tracta de la política econòmica, és a dir, el conjunt de decisions a curt i mitjà termini preses per les autoritats competents a fi d'assegurar:

- la regularitat del funcionament del procés econòmic,
- i els objectius del pla a termini mitjà (5 anys).

La política econòmica es concreta a través del pla anual, és a dir, a través del conjunt de mesures elaborades pel Govern. El pla anual s'articula al voltant dels objectius del pla a termini mitjà, però de cap manera no en constitueix el fraccionament. Al contrari, el pla anual té en consideració els resultats obtinguts en el curs del pla a terme mitjà i contempla les mesures a prendre, a fi de realitzar els objectius planificats. En aquest sentit, pel fet d'ésser divergents dels objectius planificats els processos econòmics reals, el pla anual té com a funció omplir, mitjançant mesures específiques, els desfasaments comprovats entre fets i projectes. En aquest sentit, el pla anual no pot ésser el simple fraccionament del pla a termini mitjà. Si per cas ho fos, significaria que la planificació es desenvoluparia en una societat completament finalitzada, i en la qual l'activitat econòmica només es reduiria a un creixement regular i continuat en el temps. Al contrari, la complexitat tant com l'heterogeneïtat dels processos econòmics necessiten la intervenció gairebé permanent del poder públic. Aquí, es manifesta a través del pla anual que corregeix els objectius a curt termini amb ajuda de mesures específiques.

En el segon sentit, el subsistema de regulació ens remet als “reguladors”, és a dir, als instruments emprats a fi d’assegurar l’enllaç entre la planificació, les institucions i les unitats de producció.

Entenem per regulador la sèrie d’índexs nous que han estat posats en el seu lloc amb les reformes econòmiques, és a dir, amb el tercer tipus característic de sistema econòmic. Concerneixen a la quasi totalitat de l’activitat econòmica i horitzontalment l’espai i les estructures econòmiques. El caràcter específic de la reforma del 1968 resideix, a més del canvi de sistema de gestió, en la possibilitat, per a l’autoritat central, de poder modular els diferents reguladors, introduir-ne uns altres de nous o bé abandonar-ne d’altres en funció dels resultats, dels fenòmens conjunturals o estructurals constatats, com també els objectius que es fixin a termini més llarg.

C—El subsistema d’organització

Remet a la reestructuració de les diverses instàncies que concorren a la realització dels objectius planificats. Són les unitats de producció, els organismes del pla, l’organització dels sistemes d’enllaç entre ells. Podem incloure els modes d’organització de les activitats productores (procés de treball, procés de producció, etc.).

Aquests subsistemes s’articulen entre ells i poden ésser relativament autònoms. Però, per un fenomen d’interacció cada un d’ells influeix sobre el comportament dels altres i sobre el mateix sistema de control que tracta d’assegurar la permanència del sistema social. En aquest sentit, també cal tenir cura de planificar les relacions entre el pla i els reguladors, és a dir, harmonitzar el joc dels reguladors en funció del pla. Héttényi subratlla la necessitat d’aquesta harmonització i fa observar que la planificació de les connexions entre els objectius i els reguladors, així com l’efecte dels reguladors entre ells, és bastant negligit.

Això no obstant, no existeix autonomia real dels distints subsistemes, sota pena de rompre la unitat substanciada pel sistema de control la funció primera del qual és assegurar no solament la regularitat del procés productiu, sinó també la reproducció del sistema social en el seu conjunt. Aquesta exigència ve a limitar a priori la problemàtica pla/mercat i la d’un canvi de naturalesa en el mode de regulació. En una economia planificada, el paper de compensador automàtic que juga el mercat no pot ésser molt significatiu. Però no podem considerar senzillament el sistema de regulació existent a Hongria com un “mecanisme de mercat regulat”, ja que és el mecanisme d’una economia planificada en la qual les formes i els mètodes de regulació serveixen al desenvolupament d’una economia planificada, mentre que el moviment del mercat és simultàniament una part orgànica de la mateixa economia.

Els modes successius de planificació, tal com han estat definits per Hegedüs, han engendrat formes específiques de sistemes de control i d’acumulació, procedint, al seu torn, als canvis de forma de les exigències del desenvolupament i de la complexitat del sistema productiu. Si mantenim el detall proposat per Andras Hegedüs, podem avançar la idea que aquests sistemes són travessats per dues formes d’acumulació. Una primera forma, anomenada extensiva, requereix

la mobilització extensiva dels factors de producció i caracteritza una economia en la qual acciona un procés de producció relativament senzill. A nivell de les formes de planificació preval la predominança dels òrgans administratius que, mitjançant els enllaços verticals, controlen el conjunt del procés econòmic. La segona forma d'acumulació, anomenada intensiva, descansa sobre la intensificació en la utilització dels factors de producció i el creixement de la productivitat dels factors. El canvi de forma de planificació resultarà del pas d'un tipus particular a un altre tipus de sistema, o bé encara a la inclusió d'un altre sistema.

Potser, per tal de continuar ja del tot dintre del nostre exemple il·lustratiu, seria convenient analitzar la panoràmica de la planificació hongaresa al llarg de la història. Constitueix, o és que a mi m'ho sembla, un bon material d'anàlisi.

Període de 1949 a 1956

Durant aquest període, sobretot cap als anys 1950-1951, es posa en funcionament la planificació administrativa que s'articula al voltant d'objectius senzills i amb l'ajut d'índexs rudimentaris. La planificació administrativa fixa dues labors essencials a l'agència central de planificació.

- augmentar la quantitat de producció
- introduir un sistema d'assignació central (el sistema de direcció material).

En la pràctica, en funció d'aquests objectius assignats, els elements d'una economia natural apareixen molt ràpidament i la planificació s'orienta progressivament vers una economia de comandament i de direcció: la pràctica de la planificació central s'orienta cada vegada més cap a un sistema d'ordres i directrius. Els organismes de direcció econòmica imposaven obligatòriament instruccions a les empreses amb vista a augmentar la producció, per a atribuir les primeres matèries per a aconseguir aquest nivell de producció; també ordenaven a fi de realitzar estalvis, etc. En conseqüència, el concepte de planificació evolucionà gradualment vers una economia d'instruccions, produint plans trimestrals o anuals basats en ordres concretes.

Aquesta direcció implica que si les empreses segueixen les instruccions al peu de la lletra i que si les condicions econòmiques resulten ésser les previstes, l'activitat econòmica es desenvoluparà en harmonia amb les decisions del centre.

Això no obstant, ens trobem ràpidament enfront d'una contradicció: si teòricament es negava tota possibilitat de desviació entre els objectius i el procés econòmic real, la modificació contínua dels plans anuals es transforma en una funció orgànica de la planificació.

De tot el que hem exposat i en vista de les extorsions que es constaten, progressivament es pren consciència de la necessitat de:

- reduir el nombre de *ratios* imposats d'una forma central.
- revalorar el paper de la moneda en el càlcul dels *ratios*.
- instaurar indicadors que mesurin l'eficàcia del capital, de les inversions, etc.

B) El període de 1957-1968

Les autoritats polítiques exigiren canvis en l'organització de la planificació (des-

prés de la revolució del 1956). El caràcter de la planificació sofrí unes transformacions graduals. Per bé que els principis generals de la planificació romangueren, es demanà al Centre la coordinació de distintes proposicions. El canvi més important potser residí en el reconeixement del fet que el control econòmic no passa exclusivament per la delimitació formal dels períodes de planificació, sinó que, al contrari, descansa sobre una coordinació i una regulació contínues. Resideix també en el reconeixement, d'una forma explícita, dels límits del pla: Reconèixer que el pla com a programa econòmic a nivell nacional i els programes d'acció (la posada en marxa del pla) no poden ésser idèntics en cada detall, era també important des del punt de vista teòric. Es posa en relleu el fet que el pla comprenia elements que es podien preveure, i també incertituds, la qual cosa introduïa en el pla les nocions de zones i de límits.

Durant aquest període, veiem emergir la política econòmica com a pràctica relativament distinta de la planificació. El fetitxisme dels indicadors del pla cessa i els ministeris comencen a permetre desviacions menors en el pla. Això s'explica en raó de les diferències constatades habitualment entre els objectius fixats *ex ante* i les dades reals, i també per una raó derivada de consideracions metodològiques. En efecte, la metodologia de la planificació exigeix molt sovint informacions detallades per a cinc anys sobre factors que no es poden preveure, en alguns casos mes enllà d'un o dos anys; això porta a una revisió contínua dels plans.

Segons la tipologia detallada per Andras Hegedüs, aquest període correspon al segon tipus, que es caracteritza per una autonomia comptable, sense lliurar-se del tot de les característiques del primer tipus. A més, la reavaluació de la funció de la moneda i també la introducció d'índexs de valor, no trenca fonamentalment amb l'antiga pràctica de la planificació. En particular, continua subsistint la pràctica dels preus administrats, el fraccionament de la política de preus, etc.

Això no obstant, aquests canvis anuncien el reajustament del procés de planificació que intervindrà en la posada en pràctica de la reforma.

C) De 1968 a 1976

Són coneguts els grans principis de la reforma introduïda el 1968, i particularment el paper atribuït als nous reguladors, la relació entre pla central i les unitats de producció, la nova política de preus, etc. També se sap que les reformes foren empreses, com diu Kornai, no sobre la base de teories científiques estrictament comprovades, sinó més aviat sota la pressió de diverses dificultats. ¿Es dóna el cas, segons l'opinió de Granick, que l'experiència hongaresa hagi consistit en el rebuig de les reformes graduals o parcials i s'hagi dirigit d'una manera audaç cap a una revisió més forta i simultània de la majoria dels mecanismes tradicionals de direcció de les empreses? Sembla que cal relativitzar aquesta opinió en la mesura en què la introducció dels nous mecanismes econòmics no substituïren completament l'antiga forma de regulació i li calgué coexistir-hi.

En principi, la reforma s'inscriu en un context internacional particularment agut: no s'ignorava que els focus de l'actualitat i també els ulls d'una gran po-

tència eren fixats en l'experiència reformadora txecoslovaca. En el pla de la dinàmica social, la reforma no podia consistir en una ruptura amb l'antic sistema de control... A més, la reforma havia d'assegurar la permanència de les relacions socials dominants, àdhuc si en el pla social havia d'aportar un cert nombre de modificacions. Finalment, mantenim la imatge que l'espai econòmic no és homogeni i que subsistien elements procedents de les antigues formes de regulació. Contràriament, la reforma tendirà a integrar en una mateixa forma de control l'heterogeneïtat de la cosa econòmica. En aquestes condicions, la reforma consistirà en la inserció i el desenvolupament del tercer tipus característic del sistema de control, paral·lelament als altres dos ja existents. El sistema de "socialisme d'empresa" no podrà tenir la seva dinàmica pròpia i estendre's mes que si opera en detriment dels altres dos. La dinàmica d'aquest sistema es mesurarà en relació amb el major o menor grau d'autonomia dels subsistemes detallats anteriorment.

Marton Tardos subratlla la contradicció de la reforma i, en particular, les dues opcions fonamentals que s'enfronten a partir de la nova forma de regulació que es posà en marxa.

La primera opinió reconeix que no n'hi ha prou d'haver suprimit les dificultats originades pel control econòmic basat en les instruccions planificades i en l'assignació central d'aprovisionaments. A aquesta relació administrativa ha de succeir una relació funcional. Cal que la divisió funcional de tasques entre els ministeris sectorials (les subinstitucions) i en l'interior, en les empreses, romangui i es desenvolupi, i que sempre sigui definida i planificada d'una manera central. Les empreses productores i comercials han d'ésser responsables de la satisfacció de les necessitats manifestades per certes esferes de compradors. En lloc d'instruccions planificades, les empreses han d'orientar-se, per la via del benefici, vers l'acompliment d'aquesta funció. La concessió de crèdits per a la inversió ha de subordinar-se igualment a les futures tasques funcionals i corresponen al pla central per mitjà de crèdits de preferència i d'autorització de crèdits del ministeri del sector corresponent.

La segona opinió es basava en la hipòtesi que les empreses, alliberades de la colla de les instruccions planificades, es desenvoluparien després d'acréixer llurs beneficis, que la divisió funcional de tasques i el manteniment de la supervisió sectorial romandrien sense conseqüències i que, ulteriorment desapareixerien. Les empreses entrarien en competència per tal de satisfer els consumidors i d'obtenir millors resultats, la competència, influïda pels reguladors centrals, hauria permès un major creixement econòmic: La concessió de crèdits per a la inversió hauria descansat directament en l'eficàcia de l'empresa, mesurada pels seus beneficis. Tardos acaba el seu comentari reconeixent que, per diferents raons, els mantenidors de la primera opció són els qui han tingut raó, a la llum dels vuit darrers anys. El sistema institucional uniformitzat ha sobreviscut pràcticament a la idea de la reforma. Dit d'una altra manera, la utilització de subsistemes d'una manera més descentralitzada sempre té per funció la realització d'objectius determinats centralment. Tres raons contribueixen a aquest resultat.

En primer lloc la coexistència dels tres tipus de sistemes característics i, correlativament, la dificultat, si no la impossibilitat de realitzar l'homogeneïtzació. Hegedüs, en el treball que hem citat, anota que dues de les raons van en el sentit

del manteniment de la gestió administrativa: “Hi ha i hi haurà sempre esferes de l’activitat econòmica les funcions de les quals, per raons estructurals, seran sempre servides millor mantenint o bé posant en funcionament institucions controlades administrativament, i empreses funcionant segons el principi de l’autonomia comptable (per exemple, la indústria de guerra, l’electricitat, el ferrocarril). La segona raó és que hi ha un nombre comparativament important de rames i estructures industrials que han estat desenvolupades sota l’antic sistema econòmic i en les quals, si s’introduís el principi de l’empresa socialista, apareixerien enormes dificultats en el funcionament d’aquestes rames i provocarien una baixa substancial de la producció domèstica (per exemple, les mines, la metal·lúrgia).

En segon lloc, no es pot ignorar la dinàmica d’un procés de descentralització i d’autonomització de les unitats de producció i que tindria per efecte, entre d’altres:

- una reassignació del capital en els sectors més dinàmics.
- posar en qüestió la política de rendes fent esclatar les normes de remuneració.
- ruptura de la uniformitat del sistema i, a curt termini, una posada en qüestió de la forma de propietat.

En tercer i últim lloc, es tracta abans que tot de mantenir la permanència de les relacions socials de producció.

Regulació i estructura econòmica

Els diferents sistemes de control que s’han succeït han induït a unes estructures productives que, per part d’elles, han engendrat una nova forma de regulació. La regulació tendeix a uniformitzar les activitats econòmiques, però l’economia es troba constantment en situació de desequilibri, i la regulació consistirà a prendre mesures que permetin l’estabilització del procés.

Quins són els elements desestabilitzadors?

En primer lloc, l’estructura productiva resultant de la coexistència dels tres sistemes particulars, és a dir, resultant de la seva diversitat. Se’n dedueixen una sèrie d’efectes: política de preus híbrida, disparitat de les taxes de benefici, que es tradueix en un desfasament intersectorial significatiu. Això estranya, per la mateixa força de les coses, la permanència de pràctiques pròpies del sistema centralitzat: política de regateigs sistemàtics, posada en marxa del finançament d’Estat sota la forma de taxes i impostos especials i de subvencions, etc. També hi afegim que en raó de la importància dels seus intercanvis exteriors (40% del Producte Nacional) l’economia hongaresa ha d’“interioritzar” els fluxos externs (moviments de preus, baixa de la demanda exterior, etc.), cosa que es tradueix no per una alça inflacionista dels preus, sinó per l’assumpció i absorció dels desfasaments pel pressupost de l’Estat. A més, periòdicament, els dirigents de l’economia han d’efectuar reajustaments brutals a fi de reequilibrar l’estructura dels preus, que continua essent una estructura de preus d’oferta (lligada a la forma monopolística de les unitats de producció) i que limita, per tant, a priori, el paper d’incitació del mercat.

Però una de les característiques essencials de la reforma i que a la vegada procedeix de la particularitat de la forma del poder polític i de l'heterogeneïtat de les estructures econòmiques, és que l'autoritat central té la possibilitat d'utilitzar alternativament o conjuntament distints reguladors: també té la possibilitat de jugar sobre la relació que existeix entre els tres subsistemes del sistema de control. Es tracta, doncs, de la possibilitat d'estreñer o d'afluïxar, segons la conjuntura o les metes a aconseguir, el grau d'autonomia entre els tres subsistemes.

Aquesta oportunitat se subratlla a través dels objectius de la política econòmica en el transcurs del Cinquè Pla (1976-1980), i que té com a missió principal:

- posar fi a la política de subvencions.
- fer menys opaca la formació dels preus i més racional la política d'inversions.
- insistir en la necessitat d'augmentar la productivitat dels factors i, en primer lloc, la del treball.

Es manifesta, doncs, a través dels nous reguladors posats en funcionament i que incumbeixen:

- la regulació de beneficis: s'abaixa el percentatge dels beneficis deixats a disposició de les empreses i se'n centralitza una part;
- la imposició del capital i del treball, principalment per la revaloració del treball mort, per exemple, del capital en relació amb els salaris.
- la regulació dels salaris per mitjà de quatre variables, dues de les quals són centrals i les altres dues van lligades als *ratios* interns de les empreses. Aquesta mesura té un doble vessant: assegurar a la vegada una major productivitat del treball i reduir els desfasaments apareguts en les remuneracions dels treballadors que pertanyen a una mateixa categoria.
- la regulació dels preus per un ajustament més regular dels preus a la producció i al consum, etc.

Les mesures preses semblen contradictòries, però, al mateix temps, confirmen la possibilitat que té l'autoritat central de poder modular en funció de certs criteris l'elecció dels reguladors, i també fer variar el grau d'autonomia dels diversos subsistemes del sistema de control. Pel que es refereix al cas de les darreres mesures que entraren en vigor l'1 de gener de 1976, s'observa una recentralització bastant clara en nombrosos camps, la qual cosa permet un control més estricte del procés econòmic, però que es tradueix en una pèrdua relativa de l'autonomia de les empreses. Però la contradicció rau en el fet que a través de la recentralització se cerca una major eficàcia de les unitats de producció.

Els economistes que es dediquen als problemes de la dinàmica de producció, dels intercanvis i del consum estableixen, en una primera aproximació al tema, un esquema mecànic bastant senzill que els permet eliminar de l'anàlisi la consciència dels agents econòmics, consciència que, això no obstant, influeix en llurs accions. Segons aquest esquema, els béns es desplacen del lloc en què són barats cap aquells altres llocs en què són cars; els preus augmenten quan la demanda ultrapassa l'oferta, i baixen en el cas contrari.

Si es vol ampliar la definició de la racionalitat dels agents econòmics en una

forma que ens permeti incloure els conflictes d'objectius i la incertesa, cal tenir en compte la diferència entre l'entorn objectiu en què realment viu l'agent econòmic i el seu entorn subjectiu, el que percep i davant el qual reacciona.

Un cop feta aquesta distinció, el comportament de l'agent, encara que sigui racional, es fa imprevisible sobre l'única base del coneixement del seu entorn objectiu; també ens cal saber quelcom sobre la seva manera de percebre i sobre els seus processos cognoscitius.

Caldria que això s'hagués tingut en compte des del principi per la teoria de la planificació: l'economia planificada no pot tenir l'aspecte d'un simple esquema mecànic. La planificació se situa, per la seva mateixa naturalesa, en el límit del coneixement i de l'acció, o, mes ben dit, conté en ella mateixa el coneixement i l'acció.

La imatge del planificador —i dono ací a **imatge** el contingut que li confereix Kenneth Boulding—, determina els objectius que jutja dignes d'ésser realitzats i reflecteix el seu coneixement de l'estat en què es troba l'economia i els seus processos interns. Determina, no sols els objectius, sinó també els mitjans que escollirà, o, mes àmpliament, el conjunt de solucions que contemplarà.

Posarem un exemple. L'estratègia del planificador i el pla mateix seran diferents segons que el creixement sigui considerat com a funció d'una sola variable, diguem de l'estoc de capital, o bé que es considerin les relacions complexes entre les inversions, l'organització de l'economia, les qualificacions dels treballadors, la balança del comerç exterior, etc. En el primer cas, es pressionarà al màxim el capítol d'inversions en la renda nacional sense tenir en compte el cost d'aquesta decisió; en el segon, es tindran en compte totes les possibles barreres que s'oposen al creixement i sobre les quals intentarà d'influir el planificador.

En realitat, les principals teories de la planificació ignoren els problemes propis en la formació de la imatge del planificador i la seva dinàmica. Correntment, s'admet que existeix una concordança entre el món objectiu dels processos econòmics i el seu reflex subjectiu en la consciència del planificador. Aquest reflex seria, si més no, simplificat, i els errors que contindria es deurién a l'atzar més que a ésser simptomàtics. Això no obstant, no es tracta únicament d'errors, sinó de perspectives cognoscitives diferents que poden conduir a l'elecció d'estratègies diametralment oposades.

Aquesta manca d'autonomia d'allò que és subjectiu es manifesta en perspectives de la planificació molt distintes: tant quan se la considera com un problema de decisió com si es creu que és un procés determinat totalment per les tendències i l'estat actual de l'economia.

En el primer cas, com en el model de competència perfecta, se suposa que els subjectes econòmics (productor, consumidor, planificador), són perfectament racionals i el planificador plenament conscients dels recursos disponibles, de les seves pròpies preferències i alternatives. La tasca que llavors incumbeix al planificador és escollir, en el quadre de les limitacions donades, el pla millor. En el segon cas, la planificació es limita, en la pràctica, a pronosticar el desenvolupament, a descobrir la tendència donada objectivament. Les dues concepcions tenen nombroses variants i mutacions.

I va guanyant importància una altra perspectiva de la planificació. El procés de planificació entès com un tipus particular de procés d'aprenentatge.

La imatge té el caràcter dinàmic dels processos econòmics reals. Evoluciona amb l'experiència del planificador. Els canvis d'imatge, al seu torn, influeixen en els canvis de la planificació. Entre l'acció i el coneixement o, en el nostre cas concret, entre el coneixement del planificador, la planificació, la gestió del sistema i els resultats obtinguts, es produeix una espècie d'efecte de retorn que assegura l'"aprenentatge del sistema".

Acceptant la planificació com un procés d'aprenentatge, podem considerar les previsions sobre les quals es funda com una hipòtesi de desenvolupament, i la mateixa planificació com una experimentació. En la planificació poden manifestar-se dues classes fonamentals d'errors, que podem anomenar, utilitzant expressions estadístiques, error de primera i de segona espècie. L'error de la primera espècie consisteix a establir els objectius del pla sobre un nivell que ultrapassi les mateixes capacitats de l'economia. L'error de segona espècie, al contrari, apareix si es fixen els objectius per sota de les capacitats de l'economia.

Parlant d'una forma molt sumària, el desfasament entre el pla i la seva execució pot obeir a les causes següents:

1. Un coneixement imperfecte del potencial econòmic.
2. Canvis introduïts en els objectius del planificador durant el curs de l'execució del pla.
3. Canvis exògens imprevisibles, com és ara el temps, la demanda de la població, etc.
4. El fet que el planificador no s'adoni que els errors que apareixen en la planificació tenen un caràcter sistemàtic.
5. La desviació entre els veritables objectius del planificador i els objectius formulats en el pla.

Les tres primeres causes no haurien d'engendrar, d'un pla a un altre, al mateix tipus d'errors: en aquest terreny, el planificador podria "aprendre". Això no impedeix que puguin aparèixer d'altres tipus d'errors.

De fet, i en el cas que iniciéssim una anàlisi de l'essència mateixa de la planificació, cosa que queda fora del nostre lloc, són les dues últimes causes les que ens interessarien més. Aquests errors no poden ésser imputats a l'atzar. En el cas de la quarta causa, es pot parlar, segons Veblen, de la "incapacitat apresada", la raó de la qual resideix, o bé en l'estructura de la imatge o bé en la petrificació, o bé en el procés de percepció. En el cas que engloba el punt cinquè, es revela una aparent incapacitat per a prendre. El planificador pot ésser conscient de les causes de les irregularitats sense voler posar-hi remei, en nom d'alguns efectes que es jutgen positius. Així, es tractaria d'una certa dualitat d'objectius: objectius continguts formalment en els plans, o objectius reals als quals obeeix l'acció del planificador.

CONCLUSIONS

Com a punt final d'això que m'agradaria que hagués estat una introducció a majors, millors i més extensos estudis sobre el problema del socialisme, de la planificació i de les seves perspectives com a instrument útil, voldria dedicar un curt espai de temps a intentar treure'n conclusions comparatives.

Tota economia, sens dubte, ha de tenir ambicions. Això no impedeix que avui dia les societats desenvolupades estiguin dividides políticament i econòmicament en dos grans "sistemes" que comporten variants i que, amb raó o sense, es veuen afavorits amb l'adhesió d'uns ciutadans que generalment manifesten llurs preferències per un o per un altre d'aquests sistemes en el qual viuen o aspiren a viure.

Si es planteja la qüestió en termes senzills —simplistes, dirien alguns—: Del socialisme o del capitalisme, en termes esportius, com a posseïdor del títol, i el socialisme com a aspirant. L'eficàcia comparada dels sistemes ha d'apreciar-se no solament a la llum de les realitzacions que tenen en el seu actiu, sinó també de les seves virtualitats o finalitats. Alguns objectaran que aquesta comparació manca de sentit, ja que el capitalisme "existeix" realment, mentre que només hi ha "economies que han realitzat una revolució socialista", i no economies socialistes; per a nosaltres, per a mi, i vull repetir-ho, el criteri del socialisme resideix en la propietat col·lectiva dels mitjans de producció.

La mateixa possibilitat d'existència, i l'eficàcia del socialisme en tant que sistema, han estat discutits sobretot des del punt de vista de l'assignació de recursos. Em semblen essencials uns altres elements d'apreciació: els objectius del creixement, el repartiment d'ingressos; la satisfacció de necessitats.

Sobre el primer d'aquests elements, diré aquí que el creixement de la producció no pot ésser el fi últim de la societat socialista; és un mitjà al servei d'un fi; la satisfacció més completa possible de les necessitats materials i culturals del poble. Les polítiques econòmiques dels països socialistes a vegades ha semblat que ho oblidessin practicant una estratègia sistemàtica del creixement en detriment del consum això potser era necessari en alguns períodes de la seva història. Els instruments de la planificació permeten, un cop reconegut aquest fi, subordinar-li l'orientació de les inversions; això constitueix, sens dubte, el millor avantatge del socialisme.

El repartiment d'ingressos és una preocupació constant i essencial de tota política econòmica socialista, i àdhuc en les economies en què el joc dels mecanismes del mercat és important no s'abandona mai a l'acció d'aquests mecanismes. Que una política així no pot abolir les desigualtats entre individus, i que en creï altres de noves, pròpies del socialisme, és innegable. Però aquestes desigualtats són en qualsevol cas menys pronunciades que en els sistemes d'economia de mercat, i, sobretot, no es mantenen i completen per un antagonisme entre classes socials, entre capitalistes i obrers; la col·lectivització dels mitjans de producció suprimeix el component econòmic d'aquest antagonisme.

Cal retornar aquí a un aspecte fonamental de la doctrina marxista: la teoria del valor treball. Aquesta teoria s'analitza molt sovint en connexió amb els principis de la formació de preus, m'agradaria mencionar ací que, contràriament al que suggereixen (o desitgen) certes versions de la teoria de la "convergència" entre sistemes, no existeix cap abandó del dogma ideològic del valor treball en el pensament econòmic socialista, i que la tesi segons la qual el valor de canvi dels béns es creat pel treball socialment necessari per a la seva producció, i ha de servir de fonament als preus, conserva (diria millor: ha retrobat) tota la seva força. És precisament en el reconeixement de la llei del valor en un règim socialista on teòrics com Bettelheim veuen una alteració dels principis ideals del socialisme, i no en la seva negació, perquè recordem que la doctrina soviètica ha considerat molt temps que la llei del valor ja no s'aplicava en el socialisme, i que únicament era vàlida per a explicar els mecanismes econòmics del capitalisme.

Si admetem que el valor és creat pel treball, quines conseqüències hem d'extreure per al repartiment del producte addicional net? En un règim capitalista, el repartiment de la plus-vàlua és dominat per la relació de forces que existeix entre els posseïdors del capital i els treballadors; cap norma econòmica no pot explicar aquest repartiment (d'aquí deriva l'anàlisi marxista de l'explotació). En un sistema socialista, cap llei tampoc no guia el repartiment de l'ingrés net ni s'imposa, en conseqüència, al planificador. La socialització dels mitjans de producció exclou el benefici privat; aquesta socialització no postula, evidentment, una distribució col·lectiva integral del benefici creat en cada unitat de producció entre els treballadors que han contribuït a crear-lo, i fins i tot en el sistema iugoslau veiem que el principi d'autogestió no autoritzava en absolut els treballadors a apropiarse del conjunt de rendes de l'empresa. El planificador, doncs, per mitjà de decisions discrecionals (que no vol dir pas arbitràries i això no exclou en absolut cap procediment de consulta democràtica als ciutadans sobre aquesta elecció), haurà de fixar la part de renda neta destinada a satisfer les necessitats col·lectives d'inversió i de consum, llavors la resta podrà ésser objecte d'un repartiment a l'interior de les unitats de producció sota la forma d'un creixement de les rendes individuals (primes) o d'usos decidits lliurement pels treballadors. Aquest esquema teòric correspon (mes o menys imperfectament) a la pràctica de les economies socialistes actuals; assegura, segons la meua opinió, un repartiment més just de les rendes que en un sistema capitalista, qualsevol que siguin les reserves que podem fer sobre el caràcter més o menys lliure i democràtic de les decisions corresponents.

Acabem de parlar de llibertat. El socialisme, diuen, exclou la llibertat, més exactament, la sobirania, del consumidor. Què hi ha de cert en això? Si entenem per "sobirania del consumidor" que els consums elegits individualment per cada subjecte orienten l'oferta i condueixen a la fixació de preus d'equilibri, és evident que aquest principi no existeixen un sistema capitalista; el planificador actua sobre la demanda per la seva política de preus al detall i imposa unes formes definides de consum per la planificació de la mateixa producció. Però, d'altra banda, ¿és el consumidor d'una manera veritable, "sobirà" en un sistema capitalista? L'extensió de la seva sobirania depèn de l'import de les seves rendes, cosa que ens torna a portar al problema del repartiment; la publicitat, el condicionament dels gustos comprometen la mateixa existència d'aquesta sobi-

rania. Se m'objectarà que en una economia de mercat l'individu, si més no, és lliure d'eleger, en el límit de les seves rendes, l'estructura del seu consum. En un sistema socialista també ho és, per als consums que li són proposats, l'assortiment dels quals s'enriqueix a mesura que les economies socialistes aconseguixen nivells més elevats de desenvolupament. La diferència principal entre els dos sistemes és que la sobirania del consumidor individual (que no s'ha de confondre amb la seva llibertat d'elecció), no és i no serà mai una finalitat del socialisme: "a cada u segons les seves necessitats", principi de la societat comunista que un dia llunyà succeirà la societat socialista, no significa "a cada u segons els seus desigs". Hem de lamentar-ho? Això dependrà de les conviccions de cadascú i de la seva formació ideològica.